

UITZONDERLIJK PROJECT IN GENK :

Eeuwenoude schans van Waterschei wordt deskundig gerekonstrueerd

In de prehistorie zochten de primitieven bescherming tegen indringers achter eenvoudige stenen omwallingen en palissades. In de loop der tijden ontwikkelden die beschermingspunten zich tot torens, versterkte burchten en omwalde steden uit de middeleeuwen. Tot de rij van verdedigingswerken uit die periode worden ook de Kempische schansen gerekend, heesbeiden van afmetingen en constructie, maar daarom niet minder interessant op heemkundig vlak. Heemkring Genk, bezorgd om het behoud van de historische monumenten, wijdde in 1974 een volledig nummer van zijn tijdschrift Heidebloemke aan de schansen in Genk. Bestuurslid Hans Dieltjens schreef een boeiend verhaal over de zeven schansen die er vroeger waren en waarvan het verdedigingswerk in Waterschei als enige de tand des tijds overleefde. Deze schans is gelegen aan de Schansbroekstraat, ter plaatse 'Het Broek', nabij de steenkoolmijn A. Dumont, in het moerassig gebied aan de hovenloop van de Stiemerbeek. De definitieve redding van het terrein staat nu vast: het gemeentebestuur van Genk heeft de restauratie ervan in een B.T.K.-project opgenomen. De werken, waaraan ook het Gallo-Romeins Museum van Tongeren deskundige medewerking verleent, duren in een eerste fase tot einde van dit jaar. Een tweede fase, gespreid over 1981, omvat o.a. de constructie van een ophaalbrug en de heropbouw van een schanshuisje met waterput.

Het ontstaan van schansen is nauw verbonden met de troebele politieke en militaire gebeurtenissen in de 16e en 17e eeuw. Het prinsbisdom Luik, waartoe ook het graafschap Loon behoorde, had zich in 1492 tot een neutrale staat geproklameerd. Een gevolg daarvan was dat het land nu werd overgeleverd aan de willekeur van voorbijtrekkende legers. Vooral het graafschap Loon kreeg het zwaar te verduren. Het lag uitgerend op de doorgangsroute van de noord-zuid-trekkende troepen, die vaak lange tijd op het platteland bleven rond-dolen.

De tuchtloze manschappen hielden zich onledig met roven en plunderen. De ellende was nog groter als de troepen in een bepaalde buurtschap neerstreken om hun winterkwartieren op te slaan. Dan kreeg de bevolking het bezonder zwaar te verduren. Van overheidswege werd weinig krachtig ingegrepen. Het spreekt eigenlijk vanzelf dat de plattelandsbewoners gingen uitkijken naar mogelijkheden om aan dit alles paal en perk te stellen. Zo ontstonden de schutshutten of sauvegardes, de oprichting van een burgerwacht als de 'huyslieden' en de schansen.

De dorpen en gehuchten op de magere Kempische zandgrond lagen nogal geïsoleerd. De bevolking, volledig op zichzelf aange-

wezen, was aldus genoodzaakt haar eigen vluchttoorden op te richten. Met de toelating van de grondheer werd dan zelf een verdedigingspunt gebouwd om zich te 'verschansen'. Zo ontstonden er circa 86 schansen in de Limburgse Kempen, stuk voor stuk het gevolg van partikulier initiatief, dit in tegenstelling met de aanleg van versterkte burchten en torens, die het gevolg was van overheidsinmening.

AANLEG VAN EEN SCHANS

Een schans is aldus een omwalde vluchtplaats, zo'n 1 à 2 hectare groot, met daarop een of

meerdere gebouwen. Het geheel werd omgeven door een watergracht en voorzien van een brugconstructie. In omheilstijden kon de bevolking op deze plaats terecht en er met havel en goed een min of meer veilig onderkomen vinden.

Deze schansen — in de Antwerpse Kempen spreekt men van schansen — werden aangelegd door de inwoners van éénzelfde

dorp of gehucht. Op het terrein in de nabijheid van het dorp moest voldoende water aanwezig zijn voor de 4 à 10 meter brede gracht. De uitgediepte aarde werd aan de buitenzijde van de schans opgehoogd tot een aarden borstwering, versterkt met palen en doorvlochten met takken.

RESTAURATIE VAN DE WATERSCHEISCHANS

De Waterscheischans is rechthoekig van vorm met als afmetingen 65 bij 43 meter, met ronde vooruitspringende hoeken van 5 meter diameter.

In de burgemeestersrekeningen van Waterschei komt men aantekeningen tegen die betrekking hadden op de schans. In 1633 betaalde Peter Goerden, burgemeester van Waterschei, een bedrag voor de reparatie van de schansbrug. In de gichtregisters komt tot in 1716 een melding voor over de schans. Er wordt vermeld 'tot Waterschei omtrent die quaede schans', waar dit 'quaede' op slaat is niet geheel duidelijk.

Bij de vergelijking van het kadasterplan van 1813 met de huidige situatie valt duidelijk op hoe weinig verandering die plek in de loop der jaren onderging. Het gebied met een grootte van 1ha 9a 95ca was oorspronkelijk eigendom van de gemeente. Op 7 oktober 1958 verkreeg de kolonmijn A. Dumont het terrein ingevolge een grondruiling. Een gedeelte van de schans verdween al spoedig onder het puin vermits deze plaats werd aangewend als stortplaats. Op 30 juli 1975 werd het bouwwerk terug eigendom van de gemeente.

Intussen steeg bij enkele mensen de bekommernis om deze schans met zijn grote heemkundige waarde. Een daarvan was de Genkse leraar V. Schoofs. In de Vrije Gemengde Lagere School te Oud-Waterschei had hij samen met enkele collega's een tentoonstelling over Oud Genk — Genk Heden op touw gezet. Daarbij organiseerde hij een handtekeningactie om de restauratie van de Waterscheischans te bekomen.

Die brief vertrok op 2 juli 1979 naar het Genkse college van burgemeester en schepenen. Het positieve antwoord liet niet op zich wachten: op 8 augustus 1979 besliste dit college de restauratie van de schans te laten uitvoeren door er een B.T.K.-project over in te dienen. Om tot een degelijk bodemonderzoek te komen, werden contacten gelegd met de Nationale Dienst voor Opgravingen te Brussel en het Gallo-Romeins Museum te Tongeren.

WERKEN

Eind november '79 werd na nog enkele voorafgaande besprekingen met o.a. de Genkse Heemkring Heidebloemke een B.T.K.-project ingediend. Op 27 februari '80 kwam de definitieve goedkeuring, die loopt tot het einde van dit jaar. Op 2 mei 1980 werd met de werkzaamheden gestart. Er wordt gewerkt in twee fases. De eerste omvat een reeks werkzaamheden, te beginnen met het geschikt maken van het terrein: opruiming van het stort van de koolmijn, het omhakken van bomen op de schans en het snoeien van onkruid. Ze maakten de weg vrij voor een vooronderzoek onder leiding van het Gallo-Romeins Museum Tongeren, dat eind juni werd beëindigd. Het bracht enkel klaarheid over de breedte, de diepte van de grachten en over de breedte van de walbasis met bijkomende hoekpartijen. De gegevens waartoe ook een mogelijke aanduiding van de toegangsweg over de ophaalbrug behoorde, volstonden om een rekonstruktie te rechtvaardigen.

Het museum verwees voor een gebeurlijke herbouw van de schans met schanshuis, waterput, ophaalbrug enz. naar de studie in voorbereiding door architect M. Driessen.

Intussen wordt de eerste fase verder afgewerkt: de omtrekken van de schans worden uitgezet en de grachten zuiver gemaakt en uitgediept tot op de respectievelijke diepte. Ook zal de B.T.K.-ploeg de omwalling hermaken door ophefing van zand uit de grachten. In tweede fase (1981) brengt men dan grasplaggen aan op de omwalling van de schans. Zoals voorzien in de studie van M. Driessen, wordt een ophaalbrug gerekonstrueerd en wordt een schanshuis met waterput heropgebouwd.

De restauratie van deze Waterscheischans wordt op velerlei gebied ten zeerste toegejuicht. De Genkse Heemkring Heidebloemke is van mening dat de schans geen dood museum mag zijn. Best zou zijn, aldus deze vereniging, dat de plaats nuttig zou worden gebruikt. Vanuit historisch perspectief is het de aangewezen verzamelplaats voor boogschutters, misschien wel voor een provinciaal of plaatselijk kampioenschap. Wat ook het uiteindelijk praktische gebruik van de Waterscheischans moge worden, blijft eigenlijk eender. Feit is dat met de rekonstruktie zowel op heemkundig, socio-kultureel en mogelijk ook toeristisch vlak een zeer positieve stap is gezet.

In het heemkundig museum Emiel Vandoren wordt deze maquette van de Waterscheischans bewaard: zowel omvang als de grachten en walbasis zijn daarop duidelijk te herkennen.

